

Т.О. ЧЕРНАДЧУК. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Досліджуються питання визначення інформаційної сфери у вузькому (процесуальному) розумінні як інформаційну діяльність та у широкому (матеріальному) розумінні як сукупність елементів системи. Враховуючи системний підхід щодо розуміння інформаційної сфери, виділяються ознаки останньої, органічний зв'язок її складових; пропонується визначення інформаційної сфери.

Ключові слова: національна інформаційна система, інформаційний ресурс, інформаційне законодавство, інформаційна сфера.

Исследуются вопросы определения информационной сферы в узком (процессуальном) понимании как информационную деятельность и в широком (материальном) понимании как совокупность элементов системы. Учитывая системный подход к пониманию информационной сферы, выделяются признаки последней, органическая связь ее составляющих; предлагается определение информационной сферы.

Ключевые слова: национальная информационная система, информационный ресурс, информационное законодательство, информационная сфера.

The information sphere in the narrow (procedural) meaning and in the wide interpretation is examined in this article as the whole set of system elements. Taking into consideration the systematic approach to understanding of information sphere and its features, is distinguished, the natural link of its components, the definition of the information field is suggested.

Key words: national information system, information resource, information legislation, the information field.

Інформація, інформаційні ресурси та інформаційні продукти є основою діяльності інформаційного суспільства, а саме існування такого суспільства зумовлено обігом інформації. Призначенням інформаційного права є регулювання відносин, які виникають при обігу інформації. Правові проблеми обігу інформації досліджуються на підставі моделі інформаційної сфери – сфери виробництва, перетворення та споживання інформації.

Аналіз досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання проблем інформаційної сфери, зокрема праць І. Арістової, Ю. Бачило, К. Белякова, В. Копилова та інших свідчить про те, що станом на сьогодні існують різні підходи щодо розуміння поняття та сутності інформаційної сфери.

В законодавстві України та наукових працях достатньо часто можна зустріти термін «інформаційна сфера». При цьому спостерігається відсутність визначення цього терміну, а також однозначного юридичного закріплення її складових. Незважаючи на чисельність наукових праць, присвячених проблематиці інформаційної сфери, вона не втратила наукового інтересу, а тому визначення поняття інформаційної сфери у вузькому (процесуальному) розумінні як інформаційної діяльності та у широкому (матеріальному) розумінні як сукупність елементів системи, на наш погляд, є досить актуальними.

Системний підхід щодо розуміння інформаційної сфери дає можливість запропонувати визначення інформаційної сфери.

До національної інформаційної системи як складові входять: система національних інформаційних ресурсів (СНІР); національна система масових комунікацій (НСМК); національна інформаційно-телекомунікаційна інфраструк-

тура (НІТІ); національне інформаційне законодавство; національна система забезпечення інформаційної безпеки (захисту інформації) (НСІБ); національна система наукового та навчально-методичного забезпечення процесу інформатизації; система взаємної національної інформаційної сфери зі світовими відкритими інформаційними мережами¹.

Аналіз інформаційного законодавства свідчить про неоднозначність визначення поняття «інформаційний ресурс». Законом України «Про інформацію»² визначено, що «до інформаційних ресурсів України входить вся належна їй інформація, незалежно від змісту, форм, часу і місця створення». У Законі України «Про національну програму інформатизації»³ інформаційний ресурс визначається як «сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо)». Натомість у Законі України «Про Концепцію Національної програми інформатизації»⁴ інформаційний ресурс розуміється як «розподілений банк даних і знань з різних галузей виробництва, науки, культури, освіти, торгівлі тощо».

Термін інформаційний ресурс застосовується і у нормативно-правових актах Національного банку України у різних словосполученнях. Зокрема Правилами оформлення Регламенту роботи центрів сертифікації ключів банків України⁵ інформаційний ресурс Центру – це «загальнодоступна частина бази даних, у якій зберігають інформацію, що використовується в роботі Центру і взаємодіючих з ним підписувачів». Відповідно до Правил реєстрації засвідчення чинності відкритого ключа та акредитації Центрів сертифікації ключів банків України в Загальному центрі Національного банку України⁶ інформаційний ресурс Засвідчувального центру – це «загальнодоступна частина бази даних, у якій зберігають інформацію, що використовується в роботі».

В юридичній науці також не існує єдиного розуміння поняття інформаційного ресурсу, що свідчить про складність цієї інформаційно-правової категорії. Однак, на нашу думку, заслуговує на увагу запропоноване К.І. Беляковим визначення інформаційного ресурсу як запасів відомостей, знань, як елемент системи опрацювання даних, необхідний для прийняття рішення в процесі життєдіяльності. Застосування когнітивного підходу автором, дозволило з позицій існування інформаційного ресурсу трактувати інформаційну сферу у вузькому і широкому розумінні. У вузькому розумінні – як «накопичений у суспільстві інформаційний ресурс», а у широкому – як «активований, введений у дію інформаційний ресурс»⁷.

В сучасних умовах масова комунікація розуміється у декількох значеннях: виробництво інформації як продукції; використання технічних засобів для виробництва інформації; масова культура (масові цінності, типові для мас моделі поведінки), яка обумовлює цілі виробництва інформаційної продукції, її призначення; специфічне суспільне середовище, для якого властива масова культура і яке є замовником та споживачем інформаційної продукції.

У системі масової комунікації виробники інформаційної продукції виконують, по суті, єдину роль комуніканта. Перерозподіл цих ролей веде до трансформації систем масової комунікації, а трансформація масово комунікаційної системи веде до виникнення нових засобів масової комунікації. Але найбільш визначальним процесом для системи масової комунікації є процес її глобалізації. Трансформація й глобалізація системи мас-медіа породжує зміну, в свою чергу, суспільно-політичної й економічної систем, які теж трансформуються. Трансформація й глобалізація системи масової комунікації, однак, не є першопричиною

соціально-економічних змін: модернізація технологій, розвиток науки і техніки, а також суспільно-економічний розвиток сприяли розвитку системи масової комунікації.

Однією із складових Національної інформаційної системи є національна інформаційно-телекомунікаційна інфраструктура. Українське законодавство не містить визначення цього поняття, але Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації»⁸ містить перелік складових національної інформаційної інфраструктури до яких належать: обчислювальна та комунікаційна техніка, телекомунікаційні мережі, бази і банки даних та знань, інформаційні технології (ІТ), система інформаційно-аналітичних центрів різного рівня, виробничтво технічних засобів інформатизації, системи науково-дослідних установ та підготовки висококваліфікованих фахівців.

Наступною складовою є національне інформаційне законодавство. Актуальні проблеми сучасного стану інформаційного законодавства проаналізовані в працях І.В. Арістової, що дозволило науковцю висловити низку пропозицій щодо його вдосконалення, які мають значення як для науки інформаційного права, так і для практики його застосування.

Елементом національної інформаційної сфери є національна система забезпечення інформаційної безпеки. Інформаційна безпека забезпечується проведенням єдиної державної політики національної безпеки в інформаційній сфері, системою заходів економічного, політичного і організаційного характеру, адекватних загрозам та небезпекам національним інтересам особи, суспільства та держави в інформаційній сфері.

Основами формування і функціонування системи забезпечення інформаційної безпеки є: комплексне визначення поняття інформаційної безпеки та її складових елементів, світоглядне і концептуальне закріплення у концепції, доктрині, програмах, планах та інших документах; формування і діяльність оптимальної структури системи інформаційної безпеки, аналіз функціонування її окремих елементів, організація функціонування даної системи в цілому; формування єдиного методологічного підходу, а також вироблення і прийняття єдиного цілісного і узгодженого законодавства з питань інформаційної безпеки; створення чіткого механізму, метою якого було б координування діяльності елементів системи забезпечення інформаційної безпеки на усіх рівнях державного управління; підготовка і забезпечення найкращими професійними кадрами всі складові елементи підсистеми інформаційної безпеки.

Останньою складовою національної інформаційної системи визнається система взаємодії зі світовими відкритими інформаційними мережами. На думку К.І. Белякова, найбільш повно її сутність виражає термін «інформаційно-правовий простір», під яким розуміється система організаційно і методично пов'язаних інформаційних ресурсів, що формуються державою та іншими учасниками інформаційних відносин⁹.

Єдиний інформаційний простір, вірно вважає І.В. Арістова, є сукупністю баз та банків даних, технологій їх ведення і використання, інформаційно-телекомунікаційних систем та мереж, які функціонують на основі єдиних принципів і за загальними правилами, що забезпечує інформаційну взаємодію організацій і громадян, а також задоволення їх інформаційних потреб. Іншими словами, єдиний інформаційний простір складається з таких головних компонентів: 1) інформаційні ресурси (ІР) – бази і банки даних, усі види архівів, системи депозитаріїв

державних ІР, бібліотеки, музейні сховища тощо; 2) інформаційно-телекомунікаційна інфраструктура: територіально розподілені державні і корпоративні комп'ютерні мережі, телекомунікаційні мережі і системи спеціального призначення та загального користування, мережі і канали передачі даних, засоби комунікації та управління інформаційними потоками; інформаційні, комп'ютерні і телекомунікаційні технології – базові, прикладні і забезпечувальні системи, засоби їх реалізації; науково-виробничий потенціал в галузях зв'язку, телекомунікацій, інформатики, обчислювальної техніки, поширення і доступу до інформації; організаційні структури, включаючи кадри, що забезпечують функціонування і розвиток національної інформаційної інфраструктури; ринок інформаційних технологій, засобів зв'язку, форматизації і телекомунікацій, інформаційних продуктів і послуг; система взаємодії інформаційного простору України зі світовими відкритими мережами; система забезпечення інформаційного захисту (безпеки); система масової інформації; система інформаційного законодавства¹⁰.

В інших працях обґрунтовується правове визначення інформаційного простору як сукупності структурних елементів, до яких входять: а) національні інформаційні ресурси; б) інформаційна інфраструктура у складі: організаційні структури, що забезпечують формування, функціонування і розвиток інформаційного простору; інформаційно-телекомунікаційні системи; інформаційні технології; система засобів масової інформації; правове забезпечення інформаційної діяльності¹¹.

Порівняльний аналіз виділених складових національної інформаційної сфери та інформаційного простору (з точки зору національного) свідчить про наявність спільного у поглядах, зокрема це стосується інформаційного ресурсу, інформаційно-телекомунікаційної структури та її окремих елементів. Виходячи із лінгвістичного значення простору як «одної із об'єктивних форм існування матерії, яка характеризується протяжністю та обсягом»¹², уявляється, що єдиний інформаційний простір – це сукупність інформаційних ресурсів та інформаційних інфраструктур на певній території, в межах яких діють загальні принципи та узгоджені єдині правила інформаційної діяльності.

В юридичній літературі інформаційна сфера розглядається як сфера правового регулювання, яка, на думку М.М. Рассолова, є сукупністю суб'єктів права, які здійснюють на основі інформаційного та іншого відповідного законодавства, таку діяльність, яка дозволяє вирішувати конкретні інформаційні завдання у правовій системі суспільства та її підсистемах, включаючи і сам механізм правового регулювання цієї сфери¹³. Інформаційна сфера, звертає увагу В.О. Копилов, поділяється на такі предметні області: створення і розповсюдження вихідної та похідної інформації; формування інформаційних ресурсів, підготовки інформаційних продуктів, та надання інформаційних послуг; реалізація права на пошук, отримання, передачу та споживання інформації; створення та застосування інформаційних систем, інформаційних технологій та засобів їх забезпечення; створення та застосування засобів та механізмів інформаційної безпеки¹⁴.

Підсумовуючи наведені міркування і беручи за основу положення І.В. Арістової про те, що інформаційна сфера має розглядатися одного боку як відносно самостійна сфера, а з іншого – як допоміжна стосовно інших видів діяльності¹⁵, зокрема – банківської, інформаційну сферу слід розглядати у вузькому (процесуальному) розумінні як інформаційну діяльність та у широкому (матеріальному) розумінні як сукупність елементів системи.

Сферою існування інформації, її обігу є інформаційна діяльність. Вона є видом суспільної діяльності, що полягає в набутті, використанні і поширенні всіх основних галузей і видів інформації та в забезпеченні інформаційної безпеки¹⁶. Таке широке розуміння інформаційної діяльності містить окреслення змісту і форми цього виду діяльності. За змістом інформаційна діяльність опосередковує всі основні галузі і види інформації та інформаційної діяльності, а за формою – це набуття, зберігання, використання та поширення інформації. Інформаційна діяльність пронизує усі сфери суспільного життя і є досить складним соціальним явищем, що дозволило виокремити види інформаційної діяльності.

М.М. Рассолов, аналізуючи актуальні питання предмету інформаційного права робить слушний висновок про те, що зміст інформаційного права характеризує також і специфічна інформаційно-правова діяльність. На думку автора, ця діяльність, є певною сукупністю інформаційно-правових дій, що здійснюються конкретними суб'єктами відповідно до інформаційного законодавства. Такі дії здійснюються з певною юридичною метою, оскільки в іншому випадку вони втрачають зміст. Інформаційно-правові дії спрямовані на збір та обробку правової та іншої інформації, її оцінку, прийняття рішень, створення програмних продуктів тощо. В процесі такої діяльності вирішуються мета та завдання правового регулювання, а у випадку порушення інформаційного законодавства застосовуються певні заходи¹⁷.

Отже, у вузькому розумінні інформаційну сферу (інформаційну діяльність) як сферу виникнення та розвитку інформаційних відносин можна визначити як опосередкований правом вид суспільної діяльності, що полягає в одержанні, зберіганні, використанні та поширенні інформації з метою досягнення певного результату.

Одним із лінгвістичних значень терміна система є: «сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням»¹⁸. Розуміння інформаційної сфери як системи передбачає усебічний аналіз складних динамічних цілісностей, частина яких (підсистеми цілісної системи) знаходяться між собою в органічній єдності та взаємодії. Тому, як слушно звертає увагу Д.А. Керімов, відкривається можливість виявлення субстанціонально-змістовної та організаційної багаторівневості систем, діалектичного зв'язку та взаємозалежності субстанціонально-змістовних частин, структур та функціонування явищ буття як складних цілісних організмів¹⁹.

Уявляється, що розуміння інформаційної сфери як системного утворення має включати такі її характеристики, які б дозволили зорієнтувати системне дослідження. Це, по-перше, на виявлення складових частин системної цілісності (підсистем та елементів); по-друге, на виявлення специфічних властивостей складових інформаційної сфери; по-третє, на аналітичне дослідження зв'язків, відносин та взаємозалежностей складових цієї сфери; в-четвертих, на узагальнення складових у їх якісній визначеності та взаємодії, що розкриває інформаційну сферу як єдине ціле; в п'ятих, на пізнання функціонального призначення, ролі та ефективності впливу інформаційної сфери та кожної її складової на оточуюче середовище та зворотного впливу середовища на зазначену сферу. Тим самим дослідження спрямовується на виявлення й усвідомлення тих внутрішніх механізмів інформаційної сфери, які забезпечують її цілісність, умови її стійкості, граничні межі змінності тощо.

Системний підхід дослідження явищ інформаційної сфери передбачає їх комплексне дослідження, що вимагає в першу чергу виявлення властивостей систем-

ності та структурно-функціональних залежностей самих цих явищ. Постановка такого завдання зумовлено первинністю розуміння співвідношення буття та свідомості. Це ускладнюється тим, що зазначене співвідношення в інформаційній сфері виступає не лише у прямому та зворотному зв'язку, а й у вигляді об'єктивного та суб'єктивного зв'язку. Будь-який ін.-формаційно-правовий феномен є об'єктивним внаслідок закономірності його виникнення та загальних тенденцій розвитку. З іншого боку, цей феномен є суб'єктивним у тому розумінні, що він є продуктом людської свідомості та діяльності. Саме феномен системності передбачає виокремлення такої складової як науково-методологічна складова інформаційної сфери.

Системний підхід щодо розуміння інформаційної сфери передбачає її системність, що зумовлено наступним. По-перше, складові інформаційної сфери як частини правового системного цілого необхідно об'єднати і тому знаходяться у з'єднаному стані, яке має об'єктивний характер. За умови відсутності такої характеристики інформаційна сфера мала б сумативну природу або взагалі б не існувала. По-друге, складові інформаційної сфери об'єднані за певними змістовними підставами, які характеризують субстанціональні особливості їх властивостей та зв'язків. По-третє, складові інформаційної сфери утворюють єдність внаслідок їх структурного упорядкування, яке зумовлено функціональною залежністю та взаємодією цих складових.

По-четверте, об'єднання складових за змістовними ознаками в інформаційну сферу як структурно упорядковану єдність зумовлює наявність у неї відносної самостійності. Така відносна самостійність проявляється в тому, що властивості інформаційної сфери не є простою сукупністю властивостей її складових. Відповідно до закону переходу кількості у якість – поступове накопичення якостей складових породжує відносно нову якісну характеристику інформаційної сфери, що є наслідком поступового накопичення якостей складових цієї сфери. В процесі свого розвитку відповідно до нових реалій буття інформаційна сфера здатна видозмінювати свої складові (повністю або частково як кількісно, так і якісно) або породжувати нові складові. Інформаційна сфера, в свою чергу, може бути як цілісно, так і частково складовою іншої більш ємної сфери. Вона необхідно пов'язана із зовнішнім середовищем на яке вона впливає і яке впливає на неї. Саме тому відсутність відносної самостійності інформаційної сфери позбавляє її системного характеру.

По-п'яте, структурна упорядкованість надає інформаційній сфері відносну стійкість лише в межах допустимих змін властивостей її складових та їх зв'язків. І, по-шосте, відносна самостійність інформаційної сфери зумовлює відносну автономність її функціонування, ступінь якої дозволяє рівень цієї системи.

Наведені міркування дають можливість зробити такі висновки. Виділені ознаки інформаційної сфери показують органічний зв'язок її складових, який полягає у такій залежності системоутворюючих складових, коли виключення або зміна будь-якого з них може спричинити зміну інших або мати наслідком розлад інформаційної сфери в цілому.

Уявляється можливим ввести в термінологічний обіг поняття системності інформаційної сфери. На нашу думку, системність інформаційної сфери є об'єктивним об'єднанням за змістовними ознаками певних складових (підсистем та елементів) у структурно упорядкованій цілісній єдності, яка є відносно самостійною, стійкою та автономно функціонуючою.

У широкому розумінні інформаційну сферу можна визначити як структурно упорядковану за змістовними ознаками відносно стійку сукупність об'єктивно взаємопов'язаних, взаємозумовлених та взаємозалежних елементів (інформаційні ресурси, інформаційно-телекомунікаційний простір, інформаційне законодавство, системи забезпечення інформаційної сфери), зумовлених законами функціонування, тенденціями розвитку та функціональною залежністю й призначенням.

1. *Беляков К.І.* Інформатизація в Україні: проблеми організаційного, правового та наукового забезпечення: Монографія. – К.: КВІЦ, 2008. – С. 576. 2. *Про інформацію*: Закон України: від 2 жовтня 1992 року N 2657-ХІІ. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>. 3. *Про національну програму інформатизації*: Закон України: від 14 лютого 1998 року N 74/98-ВР. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>. 4. *Про Концепцію* Національної програми інформатизації: Закон України: від 4 лютого 1998 року N 75/98-ВР [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>. 5. *Правила оформлення* Регламенту роботи центрів сертифікації ключів банків України: Затв. постановою Правління НБУ: від 17.06.2010 р. № 284. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE18329Z.html. 6. *Правила реєстрації* засвідчення чинності відкритого ключа та акредитації Центрів сертифікації ключів банків України в Загальному центрі Національного банку України: Затв. Постановою Правління НБУ: від 17.06.2010 р. № 284 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE18329Z.html. 7. *Беляков К.І.* Цит. праця. 8. *Про Концепцію* Національної програми інформатизації: Закон України: від 4 лютого 1998 року N 75/98-ВР [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>. 9. *Беляков К.І.* Цит. праця. 10. *Арістова І.В.* Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади: Дис. ... докт. юрид. наук. – Х., 2002. – С. 408. 11. *Олійник О.В.* Організаційно-правові засади захисту інформаційних ресурсів України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2006. – С. 10. 12. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*: Словник / [уклад. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ Перун, 2002. – С. 1440. 13. *Расолов М.М.* Информационное право: Учеб. пособие. – М.: Юристъ, 1999. – С. 400. 14. *Копылов В.А.* Информационное право: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М., Юристъ, 1997. – С. 512. 15. *Арістова І.В.* Цит. праця. 16. *Правове забезпечення* інформаційної діяльності в Україні [Шемшученко Ю.С., Кресіна І.О., А.В. та ін.]; за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Юридична думка, 2006. – С. 384. 17. *Расолов М.М.* Цит. работа. 18. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*: Словник / [уклад. В. Т. Бусел]. – С. 400. 19. *Керимов Д. А.* Методология права (предмет, функции, проблемы философии права): Монография. – М.: Аванта+, 2001. – С. 560.